

הקדמה לספר דניאל

דניאל נקרא בכתובים 'איש חמודות'. זה כינוי שאין לו אח ורע בשום מקום. זו דמות מופלאה, אדם שחייו שזורים תעלומות. גם סופו הינו תעלומה בפני עצמה, מרתקת לא פחות.

ראשית עלינו להבין באיזו תקופה מתרחש ספר דניאל.

א. הרקע לספר דניאל: ההזדמנות האחרונה שלפני החורבן

הימים שלהי בית ראשון, תקופת מלכי יהודה האחרונים. מעט יותר ממאה שנה קודם לכן, עלתה מלכות אשור על הושע בן אלה, מלך ישראל האחרון, החריבה את מלכות שומרון והגלתה את אנשיה.

כעת, עקב מעשיהם הרעים של חלק ממלכיה ועמה, גם מלכות יהודה בסכנה. העליות והמורדות במצבה הלאומי של המלכות נובעים משינויים במצבה הרוחני, וכאשר המצב הרוחני של מלכי יהודה ועמה ירוד, כך גם המצב הלאומי שלה.

יאשיהו, שמלך כשלושים ואחת שנה, היה המלך הצדיק האחרון במלכות יהודה. על יאשיהו נאמר שהוא "שָׁב אֶל ה' בְּכָל לְבָבוֹ וּבְכָל נַפְשׁוֹ וּבְכָל מְאֹדוֹ" (מלכים ב' כג, כה), ולא כאבותיו, מנשה ואמון, שהיו חוטאים והחטיאו את הרבים.¹ אחריו מלכו יהואחז (שלושה חודשים), יהויקים (אחת עשרה שנים), יהויכין (שלושה חודשים) וצדקיהו (אחת עשרה שנים).

1. אמנם אף על מנשה מסופר בדברי הימים ב' (לג, יג) שעשה תשובה, אבל בפשטות גם התשובה ההיא לא הועילה לו לגמרי, כיון שהייתה מאוחרת ומצומצמת, ואכן אנו רואים שבסופו של דבר החורבן התרחש. בנוסף, תשובה זו אינה מופיעה בספר מלכים, מה שמעיד כי לא הייתה לה השפעה על שינוי פניה של הממלכה. וכן אנחנו רואים שאמרו חז"ל במשנה (סנהדרין י, ב) שאף שהקב"ה החזיר את מנשה למלכותו בעקבות תשובתו, אין זה מספיק לו כדי לזכות בחיי העולם הבא.

תקופה זו, שבה רובו של עם ישראל כבר בגלות, וגם הנשארים עושים הרע בעיני ה', היא הרקע לספר דניאל. זהו פרק הזמן שבו מתרחש הניסיון המשמעותי האחרון למנוע את החורבן. עדיין ישנה הזדמנות לתקן. אמנם אנו דוהרים אל התהום, אך הקדוש ברוך הוא מזמן לנו נתיבי מילוט שניתן להטות אליהם את ההגה ולהינצל.

את התקופה הזאת לפני החורבן מלווה הנביא ירמיהו, המוכיח את מלכי יהודה משנת שלוש עשרה למלכות יאשיהו עד החורבן ולאחריו. נמשיך לתאר את התקופה שבין מלכות יאשיהו לחורבן והגלות.

יאשיהו מנסה לחדש את תפארת ממלכת יהודה

כשמונים שנה לאחר גלות עשרת השבטים, ממלכת אשור עמדה בעיצומו של תהליך דעיכה, מעצמה אזורית מול המעצמה העולה החדשה - בבל. יאשיהו ניצל זאת כדי לבסס את הממלכה שלו ולהרחיב אותה, אולי מתוך ניסיון לשחזר את התקופה הגדולה של מלכות יהודה. בנוסף הוא ניסה להוביל חזרה בתשובה לאומית רחבת היקף, לטהר את ירושלים ובית המקדש.²

גם פרעה ביקש לנצל את דעיכתה של אשור לביסוס מעמדו במרחב, ועלה עליה למלחמה. פרעה החליט לעבור בארץ ישראל בדרכו צפונה, אך יאשיהו חשב שבתשובתו אל ה' נתקיים בו הכתוב "אם בַּחֲקָתִי תֵלְכוּ..." (ויקרא כו, א) וזה הזמן שהבטחת התורה "וְיַחַרְבּ לֹא תַעֲבֹר בְּאַרְצְכֶם" - שלא יעברו לוחמים בארץ ישראל - תתקיים (ויקרא כו, ו; תענית כב, ב). מתוך כך החליט יאשיהו לא לאפשר לפרעה לעבור בארץ.

בנוסף, יאשיהו ערך חשבון לטווח ארוך; אם בנוסף לגבול הדרומי, מצרים תשלוט גם על צפון מזרח ארץ ישראל, זה עלול להשפיע במידה כזו או אחרת גם על מלכותו שלו. כלומר, יאשיהו מבין שאם יהיו למצרים מוטות שליטה רחבות כל כך מכל כיווני ממלכתו, ללא ממלכה יריבה למצרים

2. מלכים ב', כג, א-כד. אמנם העם לא שיתף פעולה עם יאשיהו כל כך, כפי שעולה מדברי חז"ל בתענית כב, ב; איכה רבה א.

שתאזן את עוצמתה והשתלטותה, לא סביר שיהודה תשרוד כאוטונומיה עצמאית. לכן הוא אינו מוכן לאפשר זאת, ומחכה לפרעה במעבר הצר שבו היה חייב לעבור - מגידו. אף שירמיהו מזהיר את יאשיהו מפורשות שלא יצא למלחמה הזאת, הוא לא שומע לירמיהו, וסופו שנפל במלחמה.

השתלטות ממלכת מצרים על מלכות יהודה

לאחר שיאשיהו נפל בקרב, העם המליך את בנו. ליאשיהו היו שלושה בנים: יהואחז, אליקים ומתניה.³ ואף שהבכור שבהם הוא אליקים, לא אותו המליכו עם הארץ, אלא דווקא את יהואחז - הבן הצעיר יותר.

מן הסתם, דבר מינויו של אחיו הצעיר למלך לא מצא חן בעיני אליקים, האח הבכור, והוא פנה לפרעה שיתערב. ייתכן שיהואחז היה פרו-אשורי בנטייתו, וממילא אנטי-מצרי. כיון שכך, אליקים העביר מסר לפרעה, שאם הוא רוצה לבסס את מעמדו במרחב אזי עדיף לו לדאוג לכך שהוא ימלוך. בעקבות זאת פרעה, שלפני שלשה חודשים הצהיר שאין לו שום עניין לכבוש את יהודה, ואף איפשר להם להמליך את בנו של יאשיהו, הגיע "לעשות סדר".

פרעה הוריד את יהואחז ממלכותו, ולקח אותו בשבי לבית הכלא במצרים. יהואחז מת בכלא במצרים, ופרעה המליך את אליקים אחיו הבכור של יהואחז ושינה את שמו ליהויקים, צעד שכנראה נועד להשפלה.⁴

יהויקים היה מלך רע, שחידש את התופת בגיא בן הינום - עבודת המולך שכללה את העברת הילדים באש לעבודה זרה, וכן חידש את ההקרבה בבמות, שפיכות הדמים והחמס. ירמיהו חזר ודרש מישראל שיחזרו בתשובה אך לשווא.

3. אמנם בפסוק (דברי הימים א' ג, טו) נאמר שהיו ארבעה בנים ליאשיהו: יוחנן, יהויקים (הוא אליקים), צדקיהו (הוא מתניה) ושלום, אך הגמרא (הוריות יא, ב) דורשת שיוחנן הוא יהואחז, וצדקיהו ושלום חד הם.

4. שהרי אין משמעות שונה לשם הזה.

יהויקים מלך ארבע שנים תוך שעבוד לפרעה מלך מצרים, בשנה הרביעית למלכותו, מולך נבוכדנצר בבבל והופך לגורם המרכזי באזור, תוך דחיקת רגליה של האימפריה המצרית - ובשנה החמישית למלכות יהויקים, עלה נבוכדנצר מלך בבל על ירושלים לאחר שכבר הכריע את אשור. נבוכדנצר לא החריב את ירושלים, אלא הכניע את יהויקים תחתיו במסגרת מסע הכיבושים שלו.

הגעת נבוכדנצר לירושלים הייתה משמעותית מאוד, כיוון שלראשונה בתולדותינו פרסות סוסיו של מלך גוי מהדהדות בירושלים, והוא עושה בה כבתוך שלו. עד אז אף מלך לא הצליח להכניע את ירושלים, כפי שמובא במגילת איכה: "לא האמינו מלכי ארץ, כל ישבי תבל כי יבא צר ואויב בשערי ירושלים" (ה. יב).⁵

זה היה דבר בלתי נתפס, מציאות שלא תעלה על הדעת. מי יוכל לה, לירושלים, עיר האלוהים, שבית המקדש בתוכה? בית המקדש היה המבנה המפואר ביותר בעולם באותם ימים, והיה עוצמתי לא רק במראהו. מהתיאורים של אותם ימים עולה שמי שהגיע למקדש חש לא רק את ההוד הארכיטקטוני של המבנה, אלא גם תנועה מסוימת בנפש, מעין מילת הלב ותחושת רכות וכניעה כלפי מעלה.

לכן כשנבוכדנצר כבש את ירושלים, היה זה מאורע קריטי מבחינה היסטורית, אבן דרך. ירמיהו ניבא שגלות בבל תמשך שבעים שנה ולאחריהן עם ישראל יחזור לארצו. יש שסופרים את שבעים השנים מאותו רגע - מהרגע שמלך גוי צועד כבעל הבית בירושלים כבר חשים את תחילת הגלות?⁶

5. צריך לזכור שעד אז ירושלים הייתה בלתי מנוצחת, וגם כשסנחריב עלה וכבש את ערי יהודה כולן, הכוח האדיר שלו התנפץ אל מול חומות ירושלים.
6. ביטוי לתדהמה והזעזוע מכיבוש ירושלים אפשר ללמוד מהמינוח שבו בחר להשתמש המקרא: "ותבקע העיר" (מלכים ב' כה, ד). השורש בק"ע מבטא שינוי סדרי טבע ושירוד מערכות, כך מצאנו גם במבול: "ונבקעו כל מעינת תהום רבה" (בראשית ז, יא), וכן מצאנו שורש זה בקריעת ים סוף: "צל הים ורקעוהו... ויבקעו הפינים" (שמות יד, טז; שם, כא), וכן בעונש קורח ועדתו: "ותבקע האדמה אשר תחתיהם" (במדבר טז, לא) ועוד.
7. לספירה זו אכן הייתה משמעות: כעבור שבעים שנה מהפלישה הראשונה של מלך גוי לירושלים, חזרו הגויים והכירו בזכות ירושלים ויהודה לאוטונומיה (מגילה יב, א ורש"י שם).

נבוכדנצר כבש את ירושלים, מדוע לא החריב אותה עד היסוד? ייתכן שירושלים נכנעה לבבל, תוך נכונות לתת מקצת מכלי המקדש, בתנאי שלא תיחרב לגמרי - כניעה במקום חורבן. וייתכן שנבוכדנצר חשש לגעת בבית האלוהים אשר בירושלים; מי יהיו ידו לשלוח יד בבית המקדש?⁸

סופו של יהויקים

לאורך כל שלטון נבוכדנצר, ירמיהו הזהיר את יהויקים וגם את עמי הסביבה שלא למרוד בו (ירמיהו כא, ח-ט; שם לח, א-ג). יהויקים לא קיבל את דברי ירמיהו, ובשנה התשיעית למלכותו, לאחר שלוש שנות שעבוד לנבוכדנצר, הוא מרד בו.

משיקולים שונים, רק לאחר שנתיים-שלוש נוספות, בשנה האחת עשרה למלכותו של יהויקים, עלה נבוכדנצר על ירושלים.⁹ סופו של יהויקים היה מחריד, וכך ירמיהו ניבא עליו (ירמיהו כב, יח-יט):

לְכֹן כֹּה אָמַר ה' אֵל יְהוּדִים בְּן יִשְׁיָהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה לֹא יִסְפְּדוּ לוֹ הוּי אָחִי וְהוּי אָחוֹת לֹא יִסְפְּדוּ לוֹ הוּי אָדוֹן וְהוּי הַדָּהּ. קְבוּרַת חָמוֹר יִקָּבַר סָחֹב וְהִשְׁלָךְ מִהֶלְאָה לְשַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלַם.

יהויקים מת מוות נורא, ועוד יותר נורא מהמות, היה ביזוי גופתו.¹⁰

8. גם שונאי ירושלים הגדולים בזמן בית שני, חששו לפגוע בבית המקדש בעצמם. מסופר על יוסף משיחא, "בשעה שבקשו שונאים להכנס להר הבית אמרו יכנס מהם ובהם תחלה, אמרין ליה עול ומה דאת מפיק דידך..." (ראו המשך הסיפור בבראשית רבה סה, כב).

9. המדרש (ויקרא רבה יט, ו) מתאר באופן ציורי כיצד נבוכדנצר עשה את דרכו להחריב את ירושלים, וחכמי הסנהדרין הגדולה יצאו לקראתו ושאלו אותו, "הגיע זמנו של בית זה ליחרב? אמר להם: לאו, אלא יהויקים מרד בי, תנוהו לי ואלך. באו אצלו ואמרו לו ליהויקים: נבוכדנצר בעי לך. אמר להן: כך עושיין דוחין נפש מפני נפש דוחין נפשי ומקיים נפשיכון [נפשיכם], כתיב (דברים כג, טז): לא תִסְגִּיר עֶבֶד אֶל אֲדֹנָיו, אמרו לו: לא כך עשתה זקנתך לשבע בן בכרי? כיון שלא שמע להם, עמדו ונטלוהו ושללוהו לו..."

10. המדרש (שם) ממשיך לתאר את מותו של יהויקים: "מה עשה לו נבוכדנצר? רבי יהודה אומר: נטלו וחזרו אותו בכל ערי ישראל, וישב לו בפראדימוס [דן אותו כמורד] והרגו, וקרע את החמור והכניסו לתוכו, שנאמר (ירמיהו כב, יט): קְבוּרַת חָמוֹר יִקָּבַר. רבי נחמיה אומר: נטלוהו וחזרוהו בכל ערי ישראל, וישב לו בפראדימוס והרגו, והיה מחתך מברשו כזיתים ומשליכו לכלבים, שנאמר: קבורת חמור יקבר, היכן הוא קבורתו של חמור? לא במעיו של כלב?". עוד מסופר במדרש, "ואמר רבי חייא בר אבויא: כתוב על גלגלתו של יהויקים זאת ועוד אחרת.

מלכות יהויכין

לאחר שנבוכדנצר הסיר את יהויקים ממלכותו, הוא המליך על יהודה את יהויכין בנו. אך על פי המסופר במדרש (סדר עולם רבה כה), "כשהוא חזר שמח וטוב לב מהמשימה וסיפר לעבדיו מה עשה, הם העירו לו שאם האב מרד, אי אפשר לסמוך על הבן שלא ימרוד. נבוכדנצר שמע לעצה, ושלושה חודשים לאחר המלכת יהויכין, הוא חזר והגלה אותו לבבל.

גלות יהויכין נקראת בכתובים גם בשם גלות "הַחֲרָשׁ וְהַמְסָגֵר" (מלכים ב' כה יד), בגלות זו הגלה נבוכדנצר את כל ה"שמנה וסלתה" של החברה בירושלים, וכדי לבטח את עצמו מחשש מרידה נוספת, הוא השאיר בירושלים רק את שולי החברה, דלת העם. נבוכדנצר גם מינה את מתניה, דודו של יהויכין ואחיהם של יהויקים ויהואחז, למלך על ירושלים. הוא שינה את שמו לצדקיהו. צדקיהו מלך אחת עשרה שנים עד חורבן בית המקדש.

לסיכום, החורבן התרחש בשלוש פעימות:

1. יהויקים גלה עם חלק מכלי המקדש, יחד עם דניאל.
2. אחריהם גלות החרש והמסגר יחד עם יהויכין ויחזקאל, שגלו יחד עם כלי חמדת בית ה', אוצרות בית ה' והמלך.
3. גלות צידקיהו וחורבן הבית.

זקינו דרבי פרידא [סבו, רבי חייא בר אבוי] אשכח ההוא גולגלתא דהות שדיא [מצא גולגולת אחת שהיתה מושלכת] בשערי ירושלים, והוה כתוב עליוה [והיה כתוב עליה] "זאת ועוד אחרת". קברה, והדר נבוג [וחזרה ובצבצה], קברה והדר נבוג. אמר: האי גולגלתא [זאת הגולגולת] של יהויקים, דכתיב ביה [שכתוב עליה] [ירמיהו כב, יט]: קבורת תָּמוּר וְקָבֵר סָחוּב וְהַשְּׁלֵף מִהַלְאָה לְשַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלַם. אמר מלכא הוא, ולא אורח ארעא לבוויי [מלך הוא, ואין דרך ארץ לבווחין]. שקלה, כרכה בשיראי, ואותביה בסיפטא [לקחה, כרכה במשי והניחה בתוך תיבה]. אתאי דביתהו חזיתה [באה אשתו, ראתה אותה], נפקת אמרה להו לשיבכתהא [יצאה, אמרה להן לשכנותיה]. אמרי לה: האי דאיתתא קמייתא היא, דלא קא מנשי לה [גולגולת זו של האשה הראשונה של בעלך, שאינו שוכח אותה]. שגרתא לתנורא וקלתה [הסיקה את התנור ושרפה אותה]. כי אתא אמר [כאשר בא]: היינו דכתיב עליוה: זאת ועוד אחרת". (סנהדרין פב, א).

11. פרק כה. סדר עולם רבה מכלל ברייתות שכתב התנא רבי יוסי בן חלפתא, שהיה מחמשת תלמידיו האחרונים של רבי עקיבא, ואלהו הנביא היה רגיל אצלו (יבמות סב, ב - סג, ב). זהו ספר היסטוריה של עם ישראל, המסודר בסדר כרונולוגי החל מאדם הראשון ועד סמוך לימיו של התנא.

מתוך "חזון וחלומות" - הרב שלומי בדש

לרכישת ספרים: <https://shop.yhb.org.il>

במסגרת הזו מתרחשים מאורעות ספרנו, ספרו של דניאל. מניין השנים בספרנו הוא למלכי בבל. נקודת הייחוס של התאריכים שלנו הם שלטון מלכי הגויים, זו גלות. אנו בגלות פותרים חלומות של אחרים, במקום לחלום בעצמנו ולמנות למלכינו.

א. נבוכדנצר

כיוון שהפרקים הראשונים של ספר דניאל מתרחשים על רקע מלכותו של נבוכדנצר, יש להרחיב ולהתבונן בדמותו יוצאת הדופן. נבוכדנצר, עם כל רשעותו, הוא דמות מרתקת, וספר דניאל יפתח לנו צוהר להכרתה. נבוכדנצר היה איש אדיר, חזק מאוד, ששלט בעוצמה אדירה בכל המרחב התרבותי המוכר של אז. עוצמת שלטונו של נבוכדנצר מקבלת אסמכתא שמיתית שירמיהו מפרסמה (ירמיהו כה, ט):

הֲנִי שֹׁלַח וְלִקְחָתִי אֶת כָּל מְשֻׁפָּחוֹת צָפוֹן נְאֻם ה', וְאֶל נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל עֶבְדִּי, וְהִבְאִיתִים עַל הָאָרֶץ הַזֹּאת וְעַל יְשֻׁבֵיהָ וְעַל כָּל הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה סָבִיב וְהַחֲרַמְתִּים וְשָׁמַתִּים לְשִׁמָּה וְלִשְׂרָקָה וְלִחְרָבוֹת עוֹלָם.

הקב"ה ממנה את נבוכדנצר עבדו - כך הוא מכונה בידי ה' (ירמיהו כה, ט; כז, ו; מג, ט) - להיות המוציא לפועל של הגזרה שהוא עתיד להביא על ישראל. לכן יועץ ירמיהו עצה אלוהית - מומלץ מאוד לעם ישראל ולכל עמי הסביבה להיכנע כעת לבבל. אמנם כל מי שייכנע יהיה משועבד לכמה עשרות שנים, אך עם זאת הוא יישאר בארצו בנחת. למרוד, מסביר ירמיהו, זו פעולה חסרת תוחלת, כיון שמי שיעשה כן, לא זו בלבד שישתעבד ולא יחזיק מעמד מול נבוכדנצר, אלא גם ארצו תחרב והוא יוגלה.

על עוצמתו האדירה של נבוכדנצר עוד טרם היה מלך, נוכל ללמוד מהמדרש. עוצמתו לא נובעת רק מתפקידו, אלא גם מהיותו אדם בעל תכונות מפליאות לטוב ולרע. מספר המדרש (אוצר המדרשים אייזנשטיין ירמיהו, עמ' 247):

וכבר עברו ימים רבים, כשהיה ירמיה נער, ונבוכדנצר וירמיהו היו מטיילים יחד, באותו היום לא היה נבוכדנצר המלך - מלך, כי אם עני ונבזה. והיה אומר: מי יתן והיתי מלך על כל העולם כולו. הייתי בא לירושלים ושורף את בית המקדש והעיר, והורג הכל, והשאר אני מוליכם בשבי. וראה ירמיהו שהשעה עומדת לו וכל היוצא מפיו עתיד להיות. שאל לו: תן לי ירושלים. אמר: לא אתן. שוב אמר לו: תן לי בית המקדש. אמר: לא אתן. אמר: תן לי סנהדרין. אמר: לא אתן. תינוקות של בית רבן - לא אתן. אמר לו: מה תתן לי? אמר לו כל מה שתוכל להציל ולהוציא מחצי יום עד הערב. ולכך מיהר לבוא לירושלים ולא בא עד הערב ואינו יכול להציל איש. זהו שנאמר (ירמיהו ג, ד): אוי לנו כי פנה היום כי ינטו צללי ערב.

ממדרש זה עולה לא רק האכזריות של נבוכדנצר, שאינו מוכן לוותר אפילו על מעט מן הטרף שלו, אלא בעיקר עולה תחושתו העזה שהוא כל יכול. נבוכדנצר עוד כשהיה במעמד של עני ונבזה, כבר חווה את עצמו כמלך העולם, עד כדי כך שתחושתו הייתה ששליטתו מצויה אצלו ביד, וכל מה שחסר הוא שיגיע הזמן. הוא אפילו ניהל משא ומתן אמיתי לחלוטין על ירושלים מול ירמיהו.

חז"ל אכן מבארים שנבוכדנצר באמת תפס את עצמו כעין אלוהים (שמות רבה ת, ב):

נבוכדנצר מנין שעשה עצמו אלוה? דכתיב (ישעיהו יד, יד): אֶעֱלֶה עַל בְּמִתֵּי עַב אֲדַמָּה לְעֵלְיוֹן. אמר ליה הקב"ה (שם, טו): אַךְ אֶל שְׂאוֹל תַּוְּרָד אֶל יִרְפְּתֵי בֹרַה. מה עשה לו הקב"ה? הגלהו למדבר עד שהוא במלכותו והאכילו עשב כבהמות, שנאמר (דניאל ד, ל): וְעִשְׂבָא כְתוּרִין יֵאכְל.

כמידת התפיסה העצמית המופרזת ושיגעון הגדלות, כך גם האכזריות. די לנו אם נראה מדרש אחד, שבו מתוארת ההתעללות של נבוכדנצר בחירם מלך צור (ילקוט יחזקאל, שסז):

חירם היה מתגאה על זה ששלח ארזים לבית המקדש. אמר הקדוש ברוך הוא: הריני מחריב את ביתי שלא יהא חירם מתגאה עלי, שנאמר (זכריה יא, א): פֶּתַח לְבָנוֹן דִּלְתִיָּה וְתֹאכַל אֶשׁ בְּאַרְצָהּ. ומה היה סופו? הביא הקב"ה עליו נבוכדנצר, ובעל את אימו בפניו, והורידו מכיסאו, והיה חותך כשתי אצבעות בכל יום, ומטבילן בחומץ ומאכילן, עד שמת מיתה משונה.

זו אכזריות בלתי נתפסת. לאכזריות הזו נלוותה גם התנהגות חייתית; הגמרא מספרת שצדקיהו ראה פעם, כשישב עם נבוכדנצר לארוחה, שנבוכדנצר אוכל ארנבת חיה (נדרים סה, א). אכזריות זו העצימה את שלטונו.

הגמרא מבארת את הפסוק "בֵּן יְכַפֵּד אָב וְעֶבֶד אֲדֹנָיו" (מלאכי א, ו), באמצעות דוגמה מנבוכדנצר ושר צבאו נבוזראדן (סנהדרין צו, א):

וְעֶבֶד אֲדֹנָיו, דכתיב (ירמיהו נב, יב-יג): וּבְחַדְשׁ הַחֲמִישִׁי בְּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ הִיא שְׁנַת תְּשַׁע עָשָׂרָה שָׁנָה לְמֶלֶךְ נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל בָּא נְבוּזַרְאֲדָן רַב טַבָּחִים עָמַד לִפְנֵי מֶלֶךְ בָּבֶל בִּירוּשָׁלַם: וַיִּשְׂרֹף אֶת בֵּית ה' וְאֶת בֵּית הַמֶּלֶךְ וְאֶת כָּל בְּתֵי יְרוּשָׁלַם. וּמִי סָלִיק נְבוּכַדְנֶצַּר לִירוּשָׁלַם? וְהַכְּתִיב (שם, ט): "וַיַּעַלּוּ אֹתוֹ אֶל מֶלֶךְ בָּבֶל רַבְלָתָהּ", ואמר רבי אבהו: זו אנטוכיא. רב חסדא ורב יצחק בר אבודימי, חד אמר: דמות דיוקנו היתה חקוקה לו על מרכבתו, וחד אמר: אימה יתירה היתה לו ממנו ודומה כמי שעומד לפניו.

הגמרא מקשה: כיצד נאמר שנבוכדנצר עלה לירושלים, הרי הוא היה באנטוכיה, והשר נבוזראדן הוא ששרף את המקדש? מתרצת הגמרא שדמות דיוקנו של נבוכדנצר הייתה חקוקה על מרכבת נבוזראדן, או שנבוזראדן התיירא ממנו מאוד עד שהיה נדמה לו בכל שעה כאילו נבוכדנצר מול פניו. ניתן לראות ממדרש זה שהפחד מפני נבוכדנצר היה גדול כל כך, עד

שגם שר צבאו שהיה מרוחק מאות ואלפי קילומטרים ממנו, תחושתו הייתה כאילו נבוכדנצר עומד מולו ומתבונן במעשיו.

צריך להבין שהשליטה של נבוכדנצר על כל המרחב העולמי הייתה מוחלטת. נבוכדנצר היה אחד המלכים הבודדים ששלטו בכל רחבי העולם המיושב דאז (מגילה יא, א). הגמרא (שבת קמט, ב) מספרת שכל יום הוא היה מטיל פור באיזה מלך ובאיזו מדינה הוא יתעלל היום. הדברים הגיעו עד כדי כך שכל אותה תקופה שנבוכדנצר שלט לא היה צחוק בעולם. נבוכדנצר מלך באופן מעורר אימה בכל העולם התרבותי בדורו.

ועם כל התיאור של הדמות החצי מפלצתית הזאת, נבוכדנצר ידע לכבד את הקב"ה אלוהי ישראל. בגמרא מתואר איך נבוכדנצר, שבתחילה היה עני נבזה, הפך להיות סופרו של המלך בלאדן, ורואים בגמרא כי כבר אז הייתה בו ההכרה בצורך לכבד את האלוה (סנהדרין צו, א):

אמר רבי יוחנן: אורן היום שמת בו אחז, שתי שעות היה (במקום שתיים עשרה), וכאשר חלה חזקיהו והתרפא, השלים הקב"ה את השעות שחסרו והחזיר את השמש עשר שעות אחורה. שנאמר דכתיב (ישעיהו לח, ח): הֲנִי מְשִׁיב אֶת צֶל המַעְלֹת אֲשֶׁר יִרְדָּה בְּמַעְלֹת אֶחָז בְּשָׁמַשׁ אַחֲרָיִת עֶשֶׂר מַעְלֹת וּתְשֹׁב הַשָּׁמֶשׁ עֶשֶׂר מַעְלֹת בְּמַעְלֹת אֲשֶׁר יִרְדָּה. אמר להם (בלאדן מלך בבל לסופריו): מה זה? אמרו לו: חזקיהו חלה והתרפא. אמר להם: יש אדם כזה, ואין אני צריך לשלוח לו דרישת שלום? כתבו לו: שלום למלך חזקיהו, שלום לעיר

אמר רבי יוחנן: אותו היום שמת בו אחז, שתי שעות היה, וכי חלה חזקיהו ואיתפח, אהדרינהו קודשא בריך הוא להנך עשר שעי ניהליה, דכתיב (ישעיהו לח, ח): הֲנִי מְשִׁיב אֶת צֶל המַעְלֹת אֲשֶׁר יִרְדָּה בְּמַעְלֹת אֶחָז בְּשָׁמַשׁ אַחֲרָיִת עֶשֶׂר מַעְלֹת וּתְשֹׁב הַשָּׁמֶשׁ עֶשֶׂר מַעְלֹת בְּמַעְלֹת אֲשֶׁר יִרְדָּה. אמר להו: מאי האי? אמרו ליה: חזקיהו חלש ואיתפח. אמר: איכא גברא כי האי, ולא בעינא לשדורי ליה שלמא? כתבו ליה: שלמא למלכא חזקיהו שלם לקרתא דירושלם, שלם לאלהא רבא. נבוכדנצר ספריה דבלאדן הוה, ההיא שעתא לא

ירושלים, שלום לאלוהים הגדול. נבוכדנצר סופרו של בלאדן היה, ובאותה שעה לא היה שם. כשחזר אמר להם: איך כתבתם? אמרו לו: כך כתבנו. אמר להם: קראתם לו "אלוהים גדול" וכתבתם אותו בסוף? אמר, כך צריך לכתוב: שלום לאלוהים הגדול, שלום לעיר ירושלים, שלום לחזקיה המלך. אמרו לו: מקריא האגרת הוא יהיה השליח. רדף אחרי השליח, ולאחר שרץ ארבע פסיעות - מיד עצרו גבריאל המלאך. אמר רבי יוחנן: אלמלא עצרו גבריאל, לא הייתה תקומה לישראל.

הוה התם. כי אתא, אמר להו: היכי כתביתו? אמרו ליה: הכי כתבינן. אמר להו: קריתו ליה אלהא רבא, וכתביתו ליה לבסוף? אמר: אלא הכי כתובו: שלם לאלהא רבא, שלם לקרתא דירושלם, שלם למלכא חזקיה. אמרי ליה: קריינא דאיגרתא איהו ליהווי פרוונקא. רהט בתריה, כדרהיט ארבע פסיעות, אתא גבריאל ואוקמיה. אמר רבי יוחנן: אלמלא בא גבריאל והעמידו לא היה תקנה לשונאיהם של ישראל.

רואים כאן שהייתה לנבוכדנצר זכות עצומה על שהוא הכיר באלוהי ישראל. יתרה מזאת, הייתה לו גם הנכונות לרוץ כדי למנוע ביזיון לאלוהי ישראל. דרוש עוד עיון רב להבנת דמותו של נבוכדנצר. אדם שלא ברורה בדיוק מהותו, אבל מכל מקום, אישיותו מטורפת ואכזרית מאין כמוה. היום, כשאנו חיים בעולם מעודן יותר, קשה לנו לתפוס רדייה מוחלטת בחיי ציבורים שלמים; אולם מבחינת נבוכדנצר, אפשר היה להכחיד ציבורים כאלה בלי להניד עפעף. שלטון מוחלט שכזה נובע בוודאי מאישיות כבירה ואדירה, עם כל הסטיות המנטליות שלה.¹²

12. עוד על הייחוס של נבוכדנצר מובא על הפסוק "וְהַמֶּלֶךְ שָׁלְמָה נָתַן לְמַלְכַת שָׂבָא אֶת כָּל הַכְּפָצָה אֲשֶׁר שָׂאָלָה מִלְּבַד אֲשֶׁר נָתַן לָהּ כִּי הַמֶּלֶךְ שָׁלְמָה וְחָפְזָה לְאַרְצָהּ הִיא וְעַבְדֶּיהָ" (מלכים א' י, יג). הגהה בשם האר"י ז"ל שנכנסה לדפוס רש"י (שם): "בא אליה ונולד ממנה נבוכדנצר והחריב הבית שעמד ת"י שנים בחלק כל י"ב שבטים".

ב. הבנת משמעות הנבואות

לאחר שהצגנו מעט רקע לספר דניאל, וטרם הכניסה לתוך פסוקי הספר עצמם, נוסיף עוד הקדמה. צריך לדעת שהמקרא אינו טורח לציין שום פרט ללא משמעות, לא בעבור הבנה היסטורית ולא בעבור הבנה ביטחונית, בוטנית, זואולוגית או ספרותית. ספרי הנביאים נכתבו כי יש בהם צורך לדורות; עלינו להבין דרכם את הנהגת ה' בעולם ואת תפקידנו בו.

לעם ישראל היו נביאים בכמות כפולה מיוצאי מצרים (מגילה יד, א), כלומר למעלה ממיליון נביאים היו בישראל, במשך מאות שנות נבואה, ואילו לנו יש רק עשרים וארבעה ספרי קודש. היכן כל שאר הנביאים? היכן הנבואות שלהם? אומרת הגמרא שם שרק נבואה שהוצרכה לדורות נכתבה, ואילו נבואה שלא הוצרכה לדורות לא נכתבה. למדנו מזה שבספרים שבכל זאת נכתבו, כל פרט ופרט נצרך לדורות. כל פרט בדברי הנבואה צריך להנחות אותנו בחיינו. חיינו כאן, היום, בארץ שעבורה נאמרו הנבואות (כמבואר בכחרי מאמר ב, יד), לא יהיו שלמים בלי להבין היטב את מה שכתוב בספרי הנבואה.

כשהקדוש ברוך הוא מנחה אותנו איך להופיע שמו בעולם - איך לעבוד אותו - הוא עושה זאת בשני אופנים:

מסלול ראשון - על ידי המצוות. יש לנו תרי"ג מצוות, ודרכן אנו יודעים מה מותר לעשות ומה אסור.

מסלול נוסף הוא סיפורי התורה, הנביאים והכתובים. בסיפורי המקרא יש מדרגה גבוהה יותר של הדרכה מאשר זו המפורטת של המצוות, כי אנחנו נפגשים בהם עם חיי עם ישראל, ו"גדולה שימושה של תורה יותר מלימודה" (תנא דבי אליהו רבה ה). כלומר יש אפשרות ללמוד באופן תיאורטי מצוות או הלכות, ויש אפשרות לראות את התנהלותו של אדם בעל מידות בחיי היום יום. זהו כמובן לימוד משמעותי הרבה יותר, זה לימוד מספר חי. הספרים קורמים עור וגידים בדמותו של תלמיד חכם, בדמותו של צדיק. אנו יכולים להתבונן על אדם כזה ולראות איך משלבים את כל ההדרכות; מתי לכעוס ומתי לוותר, מתי להקפיד ומתי לגמול חסד. כך אפשר לצפות ביהודי

האידיאלי בשיחו ובשיגו, במשאו ובמתנו, במאכלו ובמשקהו. אנו צופים בסגנון דיבורו, בהתנהגותו עם אשתו, עם ילדיו, עם שכניו, בהתנהלותו בענייני ממון ועוד. סיפורי המקרא הם ספרי המוסר הגדולים, ספרי החיים של גדולי הדורות. ספרי הקודש האלה מתארים איך נהגו אברהם ויוסף, בניהו בן יהוידע ואחז מלך יהודה, ודרכם אנו רואים מה הקדוש ברוך הוא שיבח ומה הוא ריחק, על מה הנביאים הזהירו והתריעו ועל מה הם זעקו והתפללו. אנו יכולים להבין מה טוב ומה נכון, לפי תורת חיים ולא רק לפי תיאוריה פילוסופית מופשטת.

כאמור, המקרא אינו ספר היסטוריה, אף שאפשר להיעזר בו מאוד ללימוד ההיסטוריה. אפשר להיעזר במקרא גם בענייני אסטרטגיה וטקטיקה במלחמה, ועם זאת - אין זה ספר מלחמה. לכן אם מצוין כיצד יהושע הכריע את העי, אי אפשר להסתפק בהבנה של טקטיקת ההטעיה והמארב, כי לשם כך המקרא לא היה טורח לכתוב פסוקים שלמים. אם מצוין שאהוד בן גרא הוא איטר יד ימינו, אין זה רק בשביל להסביר לנו כיצד הוא התגבר על מערך האבטחה של עגלון מלך מואב, שהרי פרטים רבים אחרים אינם מסופרים עליו. מה שכתוב במקרא - הוא בעל משמעות אלוהית לדורות. לפיכך, כל פרט שהמקרא טורח לציין, יש ללומדו בלב רגיש ופתוח תוך חיפוש המשמעות האלוהית, הערכית והמוסרית שבו, ואת ההדרכה ממנו לדורות. המקרא אמור להיבחן על ידינו בעיניים כאלו, בעיניים מוסריות של גילוי אלוהי בעל משמעות עולמית נצחית שמנחה אותנו כאן היום.